

УДК 330.322:339.924:339.727.22

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Галина Володимирівна ДУРИЦЬКА

к.е.н., доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)

E-mail: gal_vol@i.ua

Анотація. Розкрито поняття інвестиційно-інноваційної безпеки, проаналізовано реальний і потенційний вплив процесів транснаціоналізації на рівень інвестиційно-інноваційної безпеки, визначено основні загрози інвестиційно-інноваційній безпеці України на сучасному етапі, окреслено пріоритети у посиленні даного виду економічної безпеки країни.

Аннотация. Раскрыто понятие инвестиционно-инновационной безопасности, проанализированы реальное и потенциальное влияние процессов транснационализации на уровень инвестиционно-инновационной безопасности, определены основные угрозы инвестиционно-инновационной безопасности Украины на современном этапе, выделены приоритеты в усилении данного вида экономической безопасности страны.

Ключові слова: *інвестиційно-інноваційна безпека, транснаціональні компанії (ТНК), транснаціоналізація, інвестиційна діяльність ТНК, прямі іноземні інвестиції (ПІІ).*

Ключевые слова: *инвестиционно-инновационная безопасность, транснациональные компании (ТНК), транснационализация, инвестиционная деятельность ТНК, прямые иностранные инвестиции (ПИИ).*

Постановка проблеми. Включення національної економіки в світову економічну систему зумовлює необхідність здійснення аналізу інвестиційно-інноваційної складової економічної безпеки в контексті розвитку транснаціональних процесів. Інвестиційна політика держави зіткнулась з широким спектром суперечностей, адже проблема залучення капіталу ззовні завжди передбачає загрози залежності, нераціональне використання вітчизняних ресурсів, а цілі транснаціональних компаній, як донорів капіталу, не завжди співпадають з цілями країни-реципієнта. Перераховані впливи несуть безпосередні загрози інвестиційно-інноваційній безпеці, водночас, використання транснаціонального капіталу відкриває нові можливості розвитку як для окремих суб'єктів, так і для економіки в цілому.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання економічної безпеки розглядали в своїх наукових публікаціях зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема О. І. Барановський, В. Т. Білоус, І. Я. Богданов, Г. С. Вечканов, С. Г. Гордієнко, Н. О. Журавльова, М. П. Денисенко, І. П. Мігус, О. І. Попов, В. К. Сенчагов, О. І. Татаркін, В. Т. Шлемко та ін. Значний вне-

сок у дослідження проблем, пов'язаних із державним регулюванням інноваційного розвитку, внесли науковці О. І. Амоша, М. П. Денисенко, В. М. Аньшин, Дж. Бернал, В. М. Геєць, П. Ф. Друкер, П. М. Завлін, Н. І. Іванова, С. М. Ілляшенко, В. І. Кириленко, С. В. Кортков, О. О. Лапко, А. Маршалл, М. Портер, Ф. Ф. Рибаків, Й. Шумпетер та багато інших. Проблемам дослідження феномена транснаціональних компаній, економічного механізму їх функціонування, пріоритетів та проблем розвитку в умовах глобалізації та впливу на національні економічні системи присвячено ряд праць зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як: Ч. Гіл, Р. Гріфін, Дж. Даннінг, О. Плотніков, О. Рогач, В. Рокоча, Л. Руденко, С. Якубовський. Однак незважаючи на постійний дослідницький інтерес протягом останніх десятиліть до цих проблем, подальшого дослідження потребують визначення міри впливу процесів транснаціоналізації на рівень інвестиційно-інноваційної безпеки, а також можливих загроз інвестиційно-інноваційній безпеці та способів їх мінімізації.

Метою дослідження є визначення суті інвестиційно-інноваційної безпеки; міри впливу процесів транснаціоналізації на її рівень; можливих

загроз інвестиційно-інноваційній безпеці та способів їх мінімізації.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Поняття інвестиційно-інноваційна безпека до недавнього часу досліджувалось окремо в розрізі його складових: інвестиційної та інноваційної. Так, згідно Методики розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженої Мінекономіки від 02.03.2007 № 60, інвестиційна безпека трактувалась як рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [1]. Проте, у 2013 році Міністерством економічного розвитку і торгівлі України було оновлено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, зокрема, дещо видозмінено перелік складових економічної безпеки, методику розрахунку індикаторів, а також їх критичні та оптимальні значення. Чинні Методичні рекомендації визначають інвестиційно-інноваційну безпеку як стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості [2].

Аналіз теоретико-методологічних підходів до трактування поняття «інвестиційна безпека» дає можливість стверджувати, що дана категорія є багатогранною, визначається багатьма чинниками і має свої особливості відносно різних національних економік, регіонів галузей і окремих суб'єктів господарювання, оскільки відображає здатність економіки залучати та найбільш ефективно розподіляти й використовувати фінансові ресурси, що формуються в процесі інвестування з метою забезпечення стабільного розвитку та за необхідності структурної перебудови економічної системи залежно від умов сучасності.

Забезпечення інноваційної безпеки, у свою чергу, сприяє розширенню присутності на світових ринках високотехнологічних товарів, технологічним змінам у виробництві, генеруванню та впровадженню інновацій в економіці. Більшість дослідників акцентують увагу на захисті інтересів держави та сталому економічному розвитку

за умов забезпечення конкурентоспроможності, розширеного відтворення, ринкових перетворень, покращання добробуту тощо.

З цих визначень однозначно зрозуміло, що інвестиційно-інноваційна безпека значною мірою залежить від впливу іноземного капіталу, домінуючу частину якого на сучасному етапі забезпечують транснаціональні компанії (ТНК).

Активно впливаючи на міжнародні економічні відносини, міжнародні (транснаціональні) корпорації формують нові відносини, видозмінюють сформовані їх форми. В умовах формування ринкової інфраструктури світової економіки, під впливом глобалізації та інтеграції світового господарства транснаціональні корпорації завойовують усе нові ринки і прагнуть подальшого розширення економічної влади. Вітчизняна економіка не уникне впливу ТНК, але потрібно виробити систему ефективного регулювання їх присутності, а відповідно і впливу на інвестиційно-інноваційну безпеку держави [3].

Поняття транснаціоналізації не має однозначного трактування. Загалом транснаціоналізацію трактують, як процес посилення світової інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК. Теорія міжнародних відносин трактує транснаціоналізацію як якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, який характеризується різким зростанням ролі зовнішніх факторів розвитку всіх держав і створення транснаціонального капіталу.

Транснаціоналізація веде до високого рівня взаємозалежності між країнами. Виступаючи двигунами світового виробництва та обміну, ТНК формують усередині своїх комплексів і між собою мережу відносин, які виходять за межі національних держав. Саме тому, з точки зору вивчення впливу транснаціоналізації на інвестиційну безпеку держави, даний процес слід розглядати як посилення ролі ТНК у світовій економіці і виходячи з цього визначати та аналізувати загрози та можливості розвитку національної економіки та посилення її економічної (та інвестиційно-інноваційної, включно) безпеки.

Потенціал ТНК в умовах нестабільної економічної кон'юнктури здатний здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на стан економіки приймаючих країн. Позитивні ефекти пов'язують зі здійсненням ТНК виробничих, торговельних, науково-технічних та інших міжнародних операцій при більш вільному (порівняно з національними фірмами) використанні фінансово-кредитних ресурсів. Але водночас по-

силення присутності ТНК у ряді випадків може спричинити негативні ефекти, зокрема посилити кризові явища в країнах базування, оскільки ТНК викликає в країні базування дисонанс економічної та соціально-політичної сфери, руйнуючи на своєму шляху більшість бар'єрів. Відповідно, виникають проблеми узгодження стабільності розвитку економіки в умовах глобалізації, її національних інтересів з позитивними результатами функціонування ТНК.

Для визначення потенційних вигод і загроз транснаціоналізації для інвестиційно-інноваційної безпеки України, важливо проаналізувати, перш за все мотивацію інвесторів при прийнятті рішення про і вкладення капіталу в ту чи іншу країну, регіон, чи підприємство.

Першою й основною причиною здійснення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) за кордоном є прагнення до найвигіднішого вкладення капіталу, що досягається через виробництво товарів та послуг на місці. На це й спрямована більша частина ПІІ в світі.

Друга причина – техніко-економічна. Частина ПІІ спрямовується на створення за кордоном власної інфраструктури зовнішньоекономічних зв'язків (складів, баз, транспортних підприємств, банків, страхових компаній, торговельних компаній і т. ін.), тобто товарно- та послугосупроводжувальної мережі для забезпечення збуту.

Третя причина – економічна та політична нестабільність у країні походження компаній, високі податки, необхідність «відмивання» незаконних коштів і т. ін.

Особливо активно капітал «втікає» у країни та території з пільговим режимом оподаткування компаній, які там реєструються, але здійснюють свої операції за межами цих країн та територій (так звані офшорні компанії).

Ці три основні причини (три мотиви) конкретизуються залежно від фірми, галузі, країни вкладення прямого іноземного капіталу та часу, коли ухвалюється рішення про здійснення ПІІ.

Цілі ж приймаючої держави дещо різняться, а подекуди і зовсім протилежні до мети ТНК.

Розвиток глобалізаційних процесів усуває перешкоди на шляху транскордонного переміщення товарів, капіталу та послуг, сприяє уніфікації регулювання, що полегшує доступ на зарубіжні ринки. Так, щорічні суми угод, які підписують ТНК, зростають на 5–10 %. За оцінками ЮНКТАД, вартість закордонних активів ТНК зростає значно швидше, ніж їхні ПІІ [4].

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується посиленням ролі і значимості транснаціональних корпорацій в інвестиційно-інноваційній сфері. Водночас, найбільші ТНК реалізують інвестиційні стратегії на глобальному ринку високотехнологічної продукції, що виявляється в значному фінансуванні НДДКР, які вимагають величезних фінансових витрат, передових знань і дуже високої кваліфікації фахівців.

Характеризуючи діяльність ТНК на сучасному етапі розвитку ринку високотехнологічної продукції, слід зазначити, що витрати на НДДКР деяких великих ТНК набагато вище витрат багатьох країн. До прикладу у 2013 р. обсяг інвестицій у науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи найбільших компаній світу склав понад 600 млрд дол. США, зокрема лідерами серед компаній, що фінансують інновації є Volkswagen (витрати на інновації у 2013 р. – 13,5 млрд дол. США), Samsung (13,4 млрд дол. США), Intel (10,6 млрд дол. США), Microsoft (10,4 млрд дол. США) [5]. В той же час видатки державного бюджету України на інноваційну діяльність у 2013 році становили 24,7 млн грн. (3,09 млн дол. США).

Постійне нарощування масштабів діяльності та активів, наявність інтелектуальних ресурсів, інші переваги, які отримують ТНК як суб'єкти світової економіки формують передумови їх лідерства у створенні інновацій. Державні замовлення на інноваційну продукцію, повне або часткове фінансування державою науково-дослідних робіт, особливо в періоди економічного спаду, виконують стабілізуючу функцію в діяльності потужних національних компаній, забезпечуючи їх інноваційний розвиток.

ТНК впроваджують стратегії відповідно до поставлених цілей та можливостей корпорацій. З метою отримання науково-технічних знань і досвіду компанії формують стратегічні альянси. Міжнародна науково-технічна кооперація сприяє підвищенню ефективності використання часу та витрат на проведення наукових розробок.

Досить агресивна інноваційна політика, про що свідчать значні щорічні витрати на проведення НДДКР, впливає на формування ринкових позицій компаній, особливо це характерно для фармацевтичної промисловості. Останнім часом посилюється роль процесів злиття і поглинання у забезпеченні ринкових та інноваційних переваг міжнародних корпорацій. Дана тенденція несе швидше загрози інвестиційно-інноваційній безпеці вітчизняної галузі.

Важливим аспектом для забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки України є обмеження в допуску на внутрішній ринок державних корпорацій-монополістів, які, на відміну від ТНК підприємницького типу, заснованих бізнесменами-інноваторами, несуть переважно загрози.

Ці компанії переважно пригнічують збільшення виробництва в Україні продукції, аналогічної їхній, аби посилити залежність вітчизняних ринків від інших своїх підрозділів (зазвичай материнської компанії), розширити збут вироблених ними товарів тощо.

Наприклад, практика показала, що російські нафтові монополісти купували в Україні нафтопереробні заводи, щоб потім їх зупинити. Аналогічну поведінку демонструють й інші російські компанії, як-от гігант РУСАЛ, який купив Запорізький алюмінієвий завод просто для того, щоб прибрати з ринку українського конкурента. Державі в енергетичному секторі варто остерігатися ТНК на приклад «нових семи сестер» – потужних корпорацій, в основі яких лежить державний капітал або які фінансуються держбанками: йдеться про «Газпром», «Роснефть», Китайську національну нафтогазову компанію, бразильську Petrobras... Експерти, крім того, наголошують, що в майбутньому варто обмежити доступ на українські ринки транснаціональним корпораціям, головною метою яких є використання виключно природних ресурсів і продовольства: зокрема, таку стратегію експансії нині сповідують китайські державні корпорації в Африці [6].

Прихід таких ТНК в кінцевому результаті не лише не створює нових робочих місць, доданої вартості, не сприяє приростові ВВП, поліпшенню торговельного балансу або посиленню конкуренції на внутрішньому ринку, а й, навпаки, погіршує ці показники.

До основних загроз інвестиційно-інноваційній безпеці відносять:

- недостатнє використання можливостей виходу українських компаній на міжнародні ринки капіталів та технологій;

- невідповідність мотивів інвестиційної діяльності ТНК потребам структурної перебудови України;

- монополізація стратегічних галузей, що з однієї сторони обмежує доступ іноземних інвесторів, як наприклад, автомобілебудування, з іншої сторони монополізація галузей іноземним капіталом робить економіку залежною, а значить керованою ззовні;

- відсутність комплексної інвестиційно-інноваційної стратегії;

- обмеженість доступу до фінансових, технічних і технологічних та інформаційних ресурсів;

- відсутність ефективних механізмів трансформації тимчасово вільних коштів фізичних та юридичних осіб в інвестиції;

- регіональні та галузеві диспропорції у вкладенні капіталу в різних його формах;

- безпрецедентне погіршення інвестиційного клімату, обумовлене як окупацією Автономної республіки Крим, військовими діями на сході країни, наслідками економічної депресії і невідзначеними перспективами зростання економіки, так і проблемами наростання рівня корупції, гальмування реформ та зниження дієздатності й прогнозованості політики держави. Це змушувало приватні компанії відмовлятися або відкладати на майбутні періоди реалізацію інвестиційних проектів.

Для орієнтації на досягнення інвестиційно-інноваційної безпеки як підсистеми економічної безпеки необхідно реалізувати такі пріоритети:

- створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, стимулювання залучення приватних інвестицій;

- формування стійкої та ефективної інституційної структури, що забезпечує стабільні умови виконання організаційно-управлінських функцій;

- удосконалення методології розроблення, оцінювання та відбору інвестиційних та інноваційних проектів, а також визначення принципів та механізмів державного інвестування для реалізації проектів, які потребують державної фінансової підтримки;

- визначення пріоритетних для надання державної фінансової підтримки інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток експорторієнтованого та імпортозамінного виробництва, високотехнологічної конкурентоспроможної продукції, розвиток інфраструктурних і базових секторів економіки, об'єктів електроенергетики, які виробляють електричну енергію з використанням альтернативних джерел енергії;

- трансформування структури економіки країни та регіонів, зокрема, для переходу на випуск наукоємної продукції, створення надійних фінансових умов для забезпечення інвестування інноваційних проектів;

- перехід від декларативної форми захисту інвесторів до дієвої системи нормативно-правово-

го регулювання інвестиційно-інноваційної сфери, розвиток державно-приватного партнерства;

- оптимізація податкових відрахувань: перехід від суто фіскальної функції податкової системи до дієвої регулюючої.

Висновки. У контексті транснаціоналізаційних процесів та забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки в Україні варто знайти баланс між протекціоністськими заходами, що обмежують доступ капіталу, і ліберальним режимом стосовно транснаціональних компаній. Загалом же світові напрями лібералізації інвестиційних режимів та політики щодо залучення приватного капіталу до розвитку секторів економіки поєднуються із посиленням заходів інвестиційного протекціонізму відносно стратегічно важливих галузей, що впливають на економічну безпеку держави. Зокрема, відбувалося вдосконалення процедур контролю та моніторингу проектів за участю прямих іноземних інвестицій з метою недопущення монополізації певних галузей. Такі заходи стосуються насамперед добувної промисловості та сільського господарства, оскільки ефективне використання природних ресурсів

та оптимальний їх розподіл є важливим компонентом економічної безпеки держави. Крім того, варто застосувати обґрунтовані обмеження у залученні іноземного капіталу до сфер електро-, газо- та водопостачання.

Оскільки для країн, які розвиваються, характерним є переважання внутрішніх інвестицій над прямими іноземними, то завданням державної інвестиційної політики у цьому контексті є створення такої пропорції іноземних інвестицій із внутрішніми, щоб результатом стало досягнення економічного зростання та усунення соціальних диспропорцій.

Посиленню інвестиційно-інноваційної безпеки сприятиме спрямування державних інвестиційних ресурсів на співфінансування проектів із вітчизняними компаніями, що здійснюють діяльність у сферах енергозбереження, оборонної промисловості, АПК, будівництва. Буде корисним і створення спеціальних режимів оподаткування для реалізації стратегічних інвестиційних проектів, які відповідають визначеним державою пріоритетам.

Список використаних джерел

1. Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>.

2. Наказ Мінекономрозвитку «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.10.2013р. №1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738.

3. Дурицька Г. В. Сучасні тенденції транснаціоналізації та їх вплив на економіку України / Г. В. Дурицька // Вісник Університету

банківської справи НБУ. — 2013. — № 2 (17). — С. 39–46.

4. World Investment Report 2014. UNCTAD. Retrieved from <http://unctad.org/en/pages/Publication>.

5. The 10 biggest R&D spenders worldwide. Fortune journal. Retrieved from <http://fortune.com/2014/11/17/top-10-research-development/>.

6. Невиконана місія. Транснаціональні корпорації не стали в Україні локомотивами розвитку // Тиждень. — 2013. 25 березня [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/74634>.